

Leo Tindemans, De Memoires

Source: TINDEMANS, Leo. De Memoires. Gedreven door een overtuiging. Tielt: Lanoo, 2003. 608 p. ISBN 90-209-4994-2.

Copyright: (c) Lanoo

URL: http://www.cvce.eu/obj/Leo_Tindemans_De_Memoires-nl-03aa0dcb-079a-494a-a954-c0eae9536b6a.html

Publication date: 15/08/2011

Leo Tindemans, *De Memoires*

[...]

Rapport over Europese Unie

Ik was nog maar enkele weken eerste minister toen mij op de top van Parijs (10 en 11 december 1974) door de staats- en regeringshoofden, en op voorstel van de nieuwe Britse premier Harold Wilson, werd opgedragen een rapport op te stellen over de weg die zou worden gekozen om van de Economische Unie tot een Politieke Unie te komen. De bedoeling was duidelijk. Ik moest onderzoeken hoe aan de bestaande, althans in wording zijnde Economische Unie, een politieke dimensie was toe te voegen. Ik kreeg een jaar de tijd om de lidstaten te bezoeken en er gesprekken te voeren met de politieke meerderheid, de oppositie en de sociale krachten. Mijn verslag mocht niet worden gepubliceerd vooraleer de rapporten werden bekendgemaakt die ook aan de Commissie, het parlement en het Hof van Justitie waren gevraagd. Met deze voorwaarden werd aan de nieuwe regering die in Groot-Brittannië na de verkiezingsoverwinning van de Labour Party was gevormd, de kans geboden eerst het referendum over Europa te organiseren zoals zij dat aan de bevolking had beloofd.

Een dergelijk initiatief hing al meer dan tien jaar in de lucht. Op 10 februari 1961 had te Parijs een Conferentie van Staats- en Regeringshoofden plaatsgevonden op initiatief van de Franse regering. Men wilde er een politiek karakter geven aan de Europese Economische Gemeenschap. Ook werd een ontwerpcommuniqué ter goedkeuring voorgelegd. Een Studiecommissie van regeringsafgevaardigden zou worden opgericht om periodieke samenkomsten van de staats- en regeringsleiders voor te bereiden en de geschikte middelen te zoeken voor een engere politieke samenwerking. Dit laatste hield de oprichting in van een permanent secretariaat. Maar niet iedereen kon dit zomaar voetstoots aanvaarden en het voorstel werd gewijzigd. Wat er nog van restte was de oprichting van een studiecommissie die concrete voorstellen moest uitwerken. Uit allerlei reacties werd afgeleid dat Nederland niet wilde instemmen op essentiële punten. Ook werd gezegd dat België vreesde dat de Europese politiek door Parijs zou worden ingepalmd. In september 1961 werd Christian Fouchet, Frans ambassadeur in Kopenhagen, tot voorzitter van een dergelijke Studiecommissie aangeduid. Hij was me niet onbekend. Ik wist dat hij in 1940, na de capitulatie van Frankrijk, als jong diplomaat in Londen aangekomen, onmiddellijk was toegetreden tot de prille gaullistische beweging. Na de oorlog had hij de Gaulle gesteund bij de oprichting van een politieke partij. Zelf werd hij ook lid van de Assemblee. Toen de gaullisten niet langer iedere coalitieregering in de IVe Republiek bekampten was hij een tijdje minister geweest. Na het verlies van zijn politiek mandaat keerde hij terug naar de diplomatie.

De volgende topconferentie werd gehouden in Bonn op 18 juli 1961. Daar scheen men geleidelijk de politieke eenmaking van Europa te willen nastreven met middelen die uiteindelijk het begonnen werk institutioneel kwamen bevestigen. De opdracht van de Commissie bestond erin die middelen voor te stellen om zo snel mogelijk een statutair karakter aan de Unie te geven. Als intentie leek dit duidelijk. Op 10 augustus 1961 deed Groot-Brittannië een officiële aanvraag om toe te treden tot de Europese Gemeenschap. Maar de Gaulle formuleerde op 14 januari 1963 een categoriek "neen".

De moeilijkheid om over de werkzaamheden van de Fouchet-Commissie een evenwichtig oordeel uit te spreken werd versterkt door het feit dat er geen teksten werden gepubliceerd. De Luxemburger Robert Bloes is er evenwel in geslaagd succesvol te promoveren op het thema Het Fouchetplan en het probleem van het Politieke Europa, hoewel er geen officieel document over de betwiste inhoud voorhanden was of gepubliceerd werd.

Bij de aanvang van de werkzaamheden hadden vier landen een document ingediend, met name België, de Bondsrepubliek Duitsland, Italië en Luxemburg. Op 19 oktober werd een Frans voorstel uitgedeeld. De tekst zou als Ontwerp Fouchet I bekend blijven. Van Franse zijde werd de aandacht gevestigd op artikel 16, dat toeliet na drie jaar tot een algemene herziening van het Verdrag over te gaan. Maar het leidde echter niet tot een akkoord. Wel werd er een toenadering tussen België en Nederland vastgesteld. Er was wantrouwen ontstaan nadat Spaak op de hoogte was gebracht van een vertrouwelijk document dat was opgesteld door de

gaullist Alain Peyrefitte. Daarin werd de stelling bevestigd dat een federale formule rekening moet houden met de kleine lidstaten, terwijl een intergouvernementele oplossing tot coalitievorming tussen de Groten voerde. Het standpunt van Nederland hield verband met het lot van Groot-Brittannië. Deze blik op Londen vormde een traditioneel element in de Nederlandse buitenlandse politiek.

Op 4 december 1961 liet Frankrijk een nieuw ontwerp aan de leden van de speciale Commissie bezorgen, met name Fouchet II. Het ontwerp beantwoordde evenwel niet aan de opdracht die de Commissie op 10 november had gekregen. Nu ging de twist vooral over de toetreding van Groot-Brittannië, ten eerste tot de Economische Unie, ten tweede tot de Politieke Unie. Het probleem van de veiligheid leek onoplosbaar. Er werd geen overeenkomst bereikt. De vraag of er een secretariaat werd voorgesteld dan wel een neutrale secretaris-generaal, bleef de besprekingen bemoeilijken. België zag in de vestiging van zulk secretariaat in Parijs een Franse poging tot overheersing.

Zo zag Fouchet III het licht. Dit ontwerp was minder omvangrijk en assertiever geformuleerd. De Commissie kwam bijeen op 25 januari 1962 en versnelde haar werk onder enkele oproepen. Er kwam bijna geen einde aan de vergaderingen (Buitenlandse Zaken, Commissie,...). Begin april werd Christian Fouchet tot hoge commissaris voor Algerije benoemd, met als opdracht te waken op de uitvoering van de akkoorden die in Évian waren gesloten. Vervolgens koos de Commissie de Italiaanse ambassadeur Attilio Cattani tot haar voorzitter. Deze diplomaat spande zich in om een compromis te vinden voor de controversiële punten. Zijn Italiaanse pen was geroepen hem daarbij te helpen.

Op 19 april 1962, om zeven uur 's avonds, gingen de ministers uit elkaar, zonder een nieuwe opdracht aan de Commissie-Cattani te hebben gegeven. Er werd geen communiqué gepubliceerd. Er werd ook geen nieuwe datum voor een bijeenkomst vastgelegd. Het betekende de mislukking van een lange, bewogen onderhandeling. Dat Frankrijk na twee zulke nederlagen, met name door de politiek van de Lege Stoel en het Fouchetplan, tekenen van frustratie zou vertonen en misschien zou uitpakken met verrassende diplomatieke spelletjes viel te verwachten. Ondertussen hadden echter presidentsverkiezingen plaatsgevonden en Valéry Giscard d'Estaing werd opvolger van Pompidou.

Onder de regering-Lefèvre (1961-1965) heb ik in de Lambermontstraat een bijeenkomst bijgewoond met de premier, Jean Monnet en Paul-Henri Spaak. Daar verweet de Fransman zeer heftig de Belgen en de Nederlanders Fouchet III te hebben verworpen. "Nooit in uw leven zult u een dergelijk voorstel – dat een revisieclausule bevat – nog kunnen bespreken", zei Monnet. "U hebt een unieke kans laten voorbijgaan om politiek Europa gestalte te geven. Uw argumentatie wat Groot-Brittannië betreft is trouwens allesbehalve overtuigend". Deze scène is nooit meer uit mijn geheugen gegaan. Had Monnet gelijk? Ik stel de vraag in 2002 en heb nog steeds geen antwoord.

Hoe mijn rapport tot stand kwam

Het einde van deze verwickelingen in de Europese Gemeenschap werd gezocht in het rapport dat van mij werd verwacht. Als rapporteur zag ik maar drie toekomstmogelijkheden. Ofwel ging ik ook een mislukking tegemoet in een wereld vol tegenstrijdige opvattingen. Ofwel liep alles uit op een vernederend compromis, een soort grootste gemene deler als pronkstuk van de oppervlakkigheid waarmee de lidstaten hun problemen behandelden. Ofwel slaagde ik er – ondanks alles – in tussen de nationale golven te laveren en een behoorlijke reisroute uit te stippelen.

Om te beginnen had ik behoefte aan enkele bentgenoten in wie ik een onbeperkt vertrouwen mocht stellen, die mijn geloof in de Europese integratie deelden en die bekwaam waren om me technisch te adviseren. Ik koos onder meer voor Jacques Vandamme, docent aan de KU Leuven, specialist inzake Europese problemen en vriend. Vanaf mijn intrede in de regering, in 1968, had hij ervoor gezorgd dat ik geregeld Belgische ambtenaren bij de EEG kon ontmoeten, om met hen van gedachten te wisselen over de evolutie van de Gemeenschap. Via Vandamme had ik een contact kunnen leggen met de Franse minister Joseph Fontanet, die in 1969 in de regering zetelde onder president Pompidou, en die mee de top van Den Haag voorbereidde. Door die ontmoeting slaagde ik erin steun te verkrijgen voor enkele dierbare Belgische standpunten. Van Damme zou mij begeleiden op mijn tocht naar de Europese hoofdsteden en stond telkens in voor het verslag

van de gevoerde gesprekken.

Ambassadeur Felix Standaert werd belast met de afspraken, de reizen en het transport. Op deze manier groeide de kleine groep medewerkers, die op basis van de verzamelde gegevens en eigen opvattingen tot een screening overging en probeerde tot een eerste synthese te komen. Onze permanente vertegenwoordiger bij de Europese Gemeenschap, Jozef van der Meulen, maakte er ook deel van uit, samen met Étienne Cérexhe, docent in Europees recht aan de Facultés Notre Dame te Namen, Prosper Thuysbaert, mijn diplomatiek adviseur, en Jan Grauls, mijn kabinetschef. We deden ook een beroep op Etienne Davignon, op dat ogenblik directeur-generaal van de Politiek op Buitenlandse Zaken, en Jean Rey, gewezen minister, die nog voorzitter van de Europese Commissie zou worden.

Voor de Economische en Monetaire Unie werd ons hulp geboden door Theo Peeters, professor aan de KU Leuven, en Jean Godeaux, die later gouverneur van de Nationale Bank zou worden. Adviezen werden verstrekt door Alexandre Lamfalussy, die een belangrijke rol zou spelen bij het ontstaan van de Europese Centrale Bank in 2000, Robert Triffin, de specialist voor monetaire politiek die ook in de Verenigde Staten onderwijsopdrachten vervulde, Jacques van Ypersele, die als expert optrad, en Jean-Charles Snoy et d'Oppuers, gewezen minister van Financiën en gewezen secretaris-generaal van het ministerie van Economische Zaken. Last but not least was er Gaston Eyskens, hoogleraar en gewezen eerste minister.

Een ware ontdekking was Philippe de Schoutheete de Tervarent, die ik op aanraden van Jozef van der Meulen uit de Belgische ambassade in Bonn liet overkomen. We hadden iemand nodig die een synthese kon maken op basis van de verschillende mondelinge en schriftelijke verslagen, iemand die voor het geheel een kader en een structuur moest concipiëren, of, zoals men dat vroeger noemde : "iemand die de pen zou voeren". Maar de zoektocht naar de rapporteur verliep niet gezwind. De vraag naar iemand met dit talent ontstond met de noodzaak tot componeren over te gaan. Ook Jacques Vandamme had belangstelling getoond voor die taak. Hij had echter een concept van het verslag dat mij niet lag : een idealistische filosofie enerzijds en enkele concrete voorstellen anderzijds.

Voor mij was het heel duidelijk dat ik te kiezen had tussen drie modellen. Een eerste model dat kon worden verdedigd, zeker na de Franse manoeuvres, was een rapport over de "hangende twisten" en hun beslechting. Een tweede mogelijkheid was een rapport waarin de ontwikkelingen werden geschetst die volgens mij onvermijdelijk zouden zijn, wilden we trouw blijven aan de bedoelingen van de Founding Fathers, rekening houdend met de tijd waarin we leefden. De logica van deze grote opties (Economische en Monetaire Unie, eengemaakte markt, gemeenschappelijke buitenlandse politiek en veiligheidsbeleid, een Europees parlement, versterking van de instellingen, regionaal beleid,...) zou ons tot een fase brengen waarin het einddoel kon worden gedefinieerd. Daarmee vermeden we in een warwinkel als voorbode van een mislukking terecht te komen. Ten derde konden we in een geestdriftige Spinellistijl grote voorstellen lanceren (Grondwet, federalisme, Europees leger,...) die evenwel in de pas opgerichte Europese Raad helemaal geen weerklank zouden vinden. Integendeel. Zij zouden op dit ogenblik een bron van aversie vormen.

Ik opteerde bewust voor de tweede tactiek. Jacques Vandamme betreurde dat. In die voorwaarden leek het me niet aangewezen de verantwoordelijkheid voor dit deel van ons werk aan een duo te geven. De Leuvense hoogleraar bleef mijn medewerker en vriend maar de Schoutheete kreeg de "pen" in handen waarmee het rapport gestalte moest krijgen. Ik woonde zelf zeer actief de vergaderingen van de werkgroep bij en liet, waar het paste, mijn voorkeur voor thema's en vormgeving blijken. We bespraken zeer kritisch paragraaf na paragraaf, in de beide landstalen, ook wat de formulering betrof. Voor de Nederlandse versie werd er zelfs de heer Kuyper bijgehaald, correspondent van het *NRC Handelsblad*, om zeker te zijn dat op de tekst geen kritiek kon worden gespuid, althans wat de taal betrof.

Toch worstelde ik nog met een probleem. Door de voorkeur te geven aan een rapport "over de grote lijnen" had ik de schijn kunnen wekken zelf geen oordeel te hebben over de finaliteit van de Europese constructie. In de tekst van het rapport kon ik daarover niet uitweiden zonder een deel van de sympathie te verliezen die ik hoopte te verwerven. Ik besloot op 29 december 1975 aan mijn collega's een briefte schrijven : "De conclusie is duidelijk : wil men de verdragen redden en tot nieuwe realisaties komen, dan moet tussen de

lidstaten worden overeengekomen welke nieuwe doelstellingen zij wensen te bereiken. Het gaat hier ontegensprekelijk om een in wezen politiek probleem. Daarom heb ik in mijn verslag bewust nagelaten een beschrijving te geven van wat een Grondwet voor de Europese Unie kan worden genoemd. Ook heb ik nu geen blauwdruk willen indienen van wat in mijn ogen het ideale Europa zou zijn, al blijf ik er persoonlijk van overtuigd dat dit in federale richting moet worden gezocht". Deze brief werd als een soort Woord Vooraf opgenomen in de gedrukte uitgave van het verslag.

De rapporten die gevraagd waren aan drie instellingen, met name de Commissie, het parlement en het Hof van Justitie, leverde niet de verrassingen op die men ervan verwachtte.

Het parlement had de Belg Alfred Bertrand aangeduid als verslaggever. Hij was een man met veel geestdrift voor de Europese gedachte en goede wil voor hervormingen. Maar hij had zich beperkt tot een eenvoudige federale formule. Met een tweekamerstelsel, een Raad en een Hof van Justitie zou de droom werkelijkheid worden. Positief leek wel dat het toenmalige parlement, Assemblee, het rapport-Bertrand met grote meerderheid goedkeurde. De Europese Raad, de staats- en regeringshoofden dus, hebben het echter nooit besproken.

Het Hof van Justitie had het alleen over de technische aspecten van zijn roeping. Dat was uiteraard zeer waardevol maar het gaf geen impulsen aan een Europese Unie.

De grote ontgoocheling kwam echter van de Commissie. Zij had deze kans moeten grijpen om de ideale schets te maken van het toekomstige Europa. Maar zij slaagde er niet in een tekst van enige betekenis voor te stellen. Zij liet een historisch moment verloren gaan om het bewijs te leveren dat het initiatiefrecht, waarvan zij het monopolie bezat, in goede handen was. Niet alleen produceerde zij een document zonder betekenis, later heeft zij ook nooit meer verwezen naar haar voorstellen. Ik heb die houding altijd als een capitulatie beschouwd.

Ik had in de brief aan mijn collega's de hoop uitgesproken dat het debat over mijn verslag zou uitmonden in beslissingen waarmee de Europese Unie zou worden verwezenlijkt. Op dat punt had ik me vergist. De Franse president Valéry Giscard d'Estaing wilde het debat kennelijk snel afronden. Een grondige bespreking leek hem uit den boze. Ik drong vanzelfsprekend aan, na zo veel werk. De Commissie moest toch minstens een richtlijn voor de toekomst aanvaarden. De eerste voorwaarde daartoe was dat er duidelijk zou worden omschreven wat een Europese Unie betekende. Uiteindelijk werd daar toch enige aandacht aan besteed. Mijn beschrijving van de componenten van zulke Unie werd aanvaard, een precisering die ongeveer een bladzijde van het rapport besloeg. Nu scheen zich toch een discussie aan te kondigen maar voorzitter Giscard verwees het rapport naar een onbepaald "later".

Later vernam ik van een Frans politicus dat de minister van Buitenlandse Zaken, Jean-François Poncet, zich van meet af aan voor het rapport Tindemans had uitgesproken. President Giscard had er zich vanaf het begin tegen verzet. Het officieel bezwaar van de Franse diplomaten tegen het rapport was het voorstel dat de minderheid van de Raad zich verplicht aan de meerderheid moest aanpassen, na afloop van de discussie. Anders gezegd, beslist men in de Raad met unanimité of niet ?

De Franse president had zich bovendien niet aan een substantiële tekst verwacht. Hij wilde het mogelijk succes daarvan blokkeren. Politiek kon hij dat doen, maar het rapport werd vooral begroet in niet-politieke kringen. Aan universiteiten en in studiecentra werd het zorgvuldig onderzocht en er werden doctoraten aan gewijd. Toch was ik nog verrast toen ik later in Rijsel werd ontvangen door Pierre Mauroy, op dat ogenblik eerste minister. Hij vertelde me hoe men hem – vanuit België – had gevraagd tegen het Tindemansrapport te ageren. Wie was dit geweest ? Wat erin stond had geen belang, het mocht alleen geen succes worden.

Altiero Spinelli kwam me dan weer zeggen dat hij had gehoopt in mij een visionair – een ziener – te ontdekken, maar dat bleek met dit rapport niet waar te zijn. Spinelli gold in kringen van de Europese Beweging en bij sommige intellectuelen als de profeet van de Europese eenmaking. Hij had in de gevangenis gezeten onder het fascistisch regime in Italië en was tot politieke activiteit gekomen in uiterst linkse groeperingen. Het was in de Europese gedachte dat hij zijn nieuw ideaal vond, op radicale wijze.

Europa moest en zou een federatie vormen, gebouwd op een veelomvattende grondwet waarin de supranationale opvattingen zegevierden. Dat mijn rapport geen one man show mocht betekenen, ook niet als het product van een eenzame denker die zich tot de hele wereld richtte, nam hij me kwalijk. Dat het rapport was gevraagd door de staats- en regeringshoofden van de Europese Unie en dus ook, in de eerste plaats voor hen was bestemd, ontging hem helemaal.

Pelgrimage doorheen Europa

Uit mijn dagboeknotities blijkt dat ik ongeveer duizend personen en tweehonderd organisaties heb geraadpleegd alvorens mijn Europees rapport op te stellen. Enkel daarvan verdienen uit de vergetelheid te worden gehaald omdat ze een bijkomend licht werpen op de toenmalige gemoeds- en geestesgesteldheid bij enkele protagonisten.

Zo wist Gaston Thorn, die de regering van het Groot-Hertogdom leidde, me in mei 1975 te zeggen dat Helmut Schmidt zich niet zo gelukkig voelde met het EG-lidmaatschap van de Britten. De kanselier zwoer wel bij president Valéry Giscard d'Estaing. En om mij daarvan te overtuigen kneep de Luxemburger de wijs- en middenvinger van zijn rechterhand tezamen, alsof hij een eed aflegde. Ook wist hij te vertellen dat Schmidt niet hield van een Europa met negen leden. Hij droomde daarentegen van een directoire, een groepje van enkele lidstaten dat het geheel zou leiden. In feite wenste hij dat de leiding zou worden toevertrouwd aan Frankrijk en Duitsland, met nog een derde element, dat de kleine lidstaten zou vertegenwoordigen. Deze laatste konden dan een beurtrol invoeren om de vrede onder elkaar te bewaren. Hij wilde weten of ik dat aanvaardde en mijn antwoord was ronduit ontkennend. Een dergelijke structuur was een aanfluiting van een Europees federalisme.

Schmidt zou deze idee hebben overgenomen van Willy Brandt, die dweeptte met een Zweistufenplan. Met die formule zouden Italië en Groot-Brittannië niet tot de top behoren. Mij kwam dit voor als een politieke wensdroom. Dan had ik nog liever een waterig geheel met een stevige structuur voor de lidstaten die verder wilden gaan. Frankrijk – dat vreesde voor een communistische ondermijning – Portugal, Griekenland en Spanje wensten tot deze laatste topgroep te behoren. Was dit nog een Europa dat ons zo veel jaren had beziield ?

Zonder commentaar schakelde Thorn over naar een ander onderwerp en begon ideeën te uit te werken die me wat vreemd voorkwamen. Hij poneerde dat de parlementaire democratie minder en minder politieke leiders voortbracht. Meer zelfs, meestal kwamen alleen demagogen op het voorplan, terwijl in communistische landen een selectie werd doorgevoerd om de besten naar de top te brengen. Hoeveel echte democratieën-zouden er in de wereld bestaan ? Hij schatte: een negentiental, waarvan een meerderheid in Europa. Waar zou de toekomst liggen ?

Op 7 mei kwam Spierenburg me zijn rapport over de Europese Unie overhandigen. De Nederlander was vanaf het begin betrokken geweest bij het Europees integratiestreven en genoot vrij veel aanzien. Intelligent, ervaren en toegewijd gold hij niet alleen als een medebouwmeester van de Europese constructie, maar er werd ook geluisterd naar zijn opvattingen, zijn "filosofie". Een commissie die naar hem was genoemd had op zich genomen een rapport over de Europese Unie op te stellen. Zijn verhaal over wat hij had meegemaakt, deed me schrikken. Hij was zo eerlijk me te zeggen dat de "Europese gedachte" nog slechts door een minderheid werd gedeeld in zijn Commissie. Hij had voortdurend het hoofd moeten bieden aan wat hij noemde links-radicalen, mondialisten, atlantisten. Het leek wel een wonder dat het rapport toch het levenslicht zag.

Op 9 mei, tijdens een ontvangst op het Élysée, verdedigde de Franse president Giscard d'Estaing zijn opvatting dat Europa niet langer kon worden geleid zoals het er nu toging. Voor Denemarken wist men niet eens welke minister van Buitenlandse Zaken moest worden uitgenodigd, aangezien zij er twee hadden. Een directoire bood een oplossing: twee grote lidstaten en een derde roulerend lid. "Quid met Italië en Groot-Brittannië ?" dacht ik. Hij hield ook vol dat de vertegenwoordiging zou moeten gebeuren volgens de kwaliteit van de politieke "leiders".

Ik bedacht dat het aldus zou kunnen dat Frankrijk zou uitvallen ! 's Namiddags woonde ik de grote herdenking van Robert Schuman bij in de Salle de l'Horloge van het ministerie van Buitenlandse Zaken op de Quai d'Orsay. Vijfentwintig jaar geleden had Schuman, vanuit deze zaal, zijn oproep tot de volkeren van Europa gericht. Valéry Giscard d'Estaing en Helmut Schmidt hadden een zetel gekregen op een podium en beiden hielden er een toespraak. Voor mij leek dit al op een voorafschaduwing van een directoire, hoewel niemand anders dat scheen op te merken. Als beste redenaars onderscheidden zich Robert Lecourt en Spenale. Lecourt was een Franse christen-democraat en overigens ook een knap jurist. Spenale was een socialist van dezelfde nationaliteit en op dat ogenblik voorzitter van de Europese Assemblee. Met beiden onderhield ik de best mogelijke relaties. Op de receptie die volgde kon ik Jean Monnet, Walter Hallstein, Pierre Uri, Étienne Hirsch en vele andere grote namen begroeten. Eigenlijk waren het stuk voor stuk politici die onder de Gaulle jarenlang in politieke quarantaine waren gehouden en die nu een nieuwe staat van genade schenen te kennen.

Vervolgens werden we ontvangen bij Alain Poher, de voorzitter van de Franse Senaat. Ik vond er vele vrienden en bekenden terug. Poher was al gedurende jaren voorzitter van de christen-democratische groep in het Europees parlement. Ik had er ook een inspirerend onderhoud met Jean-Francois Deniau, op dat ogenblik staatssecretaris voor Defensie. Ik had al met hem kennism gemaakt toen hij nog op de Franse ambassade werkte in Brussel. Hij schitterde in de diplomatie, werd ambassadeur, parlamentslid, minister, essayist en romancier. Op die gedenkwaardige 9 mei 1975 wilde hij me spreken over een Europese Raad "voor de Veiligheid". "Zeg nooit "voor Defensie", drong hij aan. "Met de eerste formule kan het voorstel door Frankrijk worden aanvaard, met het tweede niet".

Albion

In juni 1974 bracht mijn Europese pelgrimstocht me naar de Britse hoofdstad. Ambassadeur Robert Rothschild coachte me uitstekend. Het was voor mij altijd een apart genoegen me met deze diplomaat te onderhouden. Hij was kabinetschef van Spaak geweest en dit bracht het gesprek altijd op het verleden. Wanneer ik me in het gezelschap bevond van de politici Harold Lever en Edward Heath en de historicus Hugh Thomas, kon ik me moeilijk betere gesprekspartners indenken om poolshoogte te nemen van de heersende opinies in Groot-Brittannië. Wel moest ik oppassen, want zij waren alle drie, zij het op genuanceerde wijze, voorstanders van de Europese gedachte.

's Anderendaags zag ik nog meer ministers, parlamentsleden – zowel van de meerderheid als van de oppositie – vakbondsleiders, bankiers en journalisten. Ieder van hen verwees naar het referendum dat ging komen. Maar wat de toekomst zou brengen, bleef in grote mate een raadsel. Er volgde een avondbanket in *Downing Street*, waar uitsluitend over politiek werd gesproken, zij het op een lossere toon, af en toe gekruid met een vleugje Britse humor. Ik kon uit deze gesprekken wel wat leren over de benadering van de Europese uitdaging, maar weinig over de wenselijke vorm van een Europese structuur.

Zoals bekend worstelde Groot-Brittannië ook met een probleem van "decentralisatie", zij noemden dat devolution. Welke organisatie echter het best deze idee kon dienen, lag niet vast. Om goed te weten wat in een Europees rapport aanvaardbaar zou zijn voor de Britten wenste ik ook stemmen uit Schotland en Wales te horen. We brachten dan ook een bezoek aan Edinburgh. Ook daar waren de gesprekken boeiend. Zo sprak ik er ook met de staatssecretaris voor Schotland, McCloskey, die ik al van vroeger kende. Het trof me hoe snel hij zijn opvattingen onder woorden kon brengen. Bij de vier partijen kon ik mijn kennis van de Schotse problemen nog verdiepen. Bij de conservatieven lag de leiding in de handen van Jan Mac Arthur, die overigens mijn collega was geweest in Harvard. De Labourmensen hielden kennelijk van een goed debat; zij hadden evenveel vragen als antwoorden. De liberalen toonden zich de meest overtuigde Europeanen. Zij hadden voor mij een das met de Schotse kleuren meegebracht. Ik leerde ook – voor zover nodig – het probleem van de oliewinning in de Noordzee kennen. Het kwam immers voortdurend ter sprake omdat men wilde achterhalen wie uiteindelijk de profijten van deze exploratie zou opstrijken.

In Cardiff werd ongeveer hetzelfde scenario gevolgd. Ik had er gesprekken met de verschillende partijen, economen en publicisten. In Wales leek me het gevoel van "apartheid" niet minder aanwezig te zijn dan in Schotland maar het leek me (nog) niet zo uitgesproken te zijn gericht op eigen structuren en bevoegdheden.

Toen ik een week later Jean Rey ontmoette, raadde die me sterk aan geen alternatieve oplossingen voor te stellen in mijn verslag. Het was volgens hem een fout geweest van de Commissie dat in haar rapport te hebben gedaan. Hij sprak zijn voldoening uit over het feit dat ik hem raadpleegde hoewel hij, vanuit het standpunt van de Belgische politiek gezien, tot de oppositie behoorde. Uit dit eerste gesprek zou een vriendschap groeien die zou duren tot de dood van deze bekwame en achtenswaardige man.